

технологічна діяльність змінює саму людську ідентичність. Отже, змінюється роль і значення як мислення, так і мислячої особистості. Інтелігент поступається місцем інтелектуалу, мислення якого характеризується раціональністю і креативністю. Проте мислення рефлексія залишається головною можливістю самореалізації людини в соціумі.

Список використаних джерел

1. Васильева Т. В. Поэтика античной философии / Т. В. Васильева. – М.: Академический проект, 2008. – 733 с.
2. Кассирер Э. Философия Просвещения / Э. Кассирер. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2004. – 400 с.
3. Локк Д. Собр. соч. В 3-х т. / Д. Локк. – М.: Мысль, 1985. – Т.2. – 560 с.
4. Лосев А. Ф. Дерзание духа / А. Ф. Лосев. – М.: Политиздат, 1988. – 366 с.
5. Платон. Диалоги / Платон. – М.: Мысль, 1986. – 607 с.
6. Рорти Р. Случайность, ирония и солидарность / Р. Рорти. – М.: Русское феноменологическое общество, 1996. – 280 с.
7. Смит Р. Быть человеком: историческое знание и сотворение человеческой природы / Р. Смит. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2014. – 367 с.
8. Тизон-Браун М. Завещание гуманиста / М. Тизон-Браун // Звезда. – 2001. – №12. – С.182–193.
9. Хабермас Ю. Философский дискурс о модерне / Ю. Хабермас. – М.: Изд-во «Весь мир», 2003. – 416 с.

References

1. Vasil'eva T. V. Pojetika antichnoj filosofii / T. V. Vasil'eva. – M.: Akademicheskij proekt, 2008. – 733 s.
2. Kassirer Je. Filosofija Prosveshhenija / Je. Kassirer. – M.: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija, 2004. – 400 s.
3. Lокk D. Sobr. soch. V 3-h t. / D. Lокk. – M.: Mysl', 1985. – T.2. – 560 s.
4. Losev A. F. Derzanie duha / A. F. Losev. – M.: Politizdat, 1988. – 366 s.
5. Platon. Dialogi / Platon. – M.: Mysl', 1986. – 607 s.
6. Rorti R. Sluchajnost', ironija i solidarnost' / R. Rorti. – M.: Russkoe fenomenologicheskoe obshhestvo, 1996. – 280 s.
7. Smit R. Byt' chelovekom: istoricheskoe znanie i sotvorenje chelovecheskoj prirody / R. Smit. – M.: «Kanon+» ROOI «Reabilitacija», 2014. – 367 s.
8. Tizon-Braun M. Zaveshhanie gumanista / M. Tizon-Braun // Zvezda. – 2001. – №12. – S.182–193.
9. Habermas Ju. Filosofskij diskurs o moderne / Ju. Habermas. – M.: Izd-vo «Ves' mir», 2003. – 416 s.

Ivanova N. V., PhD in Philosophical Sciences, associate professor, Head of Department «Preschool education», Lutsk' pedagogical college (Ukraine, Lutsk), iva_chumbas@mail.ru

Genesis of thinjingin human self-realization modalities: socio-philosophical context

The problem of forming of human thinking in the genesis of socio-cultural development is investigated in the article. The author focuses on the problem of the relationship of scientific and philosophical knowledge that distinguishes the reflection as the way of productive social cognition. The possibilities and prospects for personal realization in the process of thinking activity are shown as a condition of individual identity in a society.

Keywords: dialogue, sofia, thinking, reflection, sociality, science, rationality, culture.

Иванова Н. В., кандидат философских наук, доцент, заведующая отделением «Дошкольное воспитание», Луцкий педагогический колледж (Украина, Луцк), iva_chumbas@mail.ru

Генезис мышления в модальности возможности самореализации человека: социософский контекст

Исследуется проблема формирования мышления человека в генезисе социокультурного развития. Автор акцентирует внимание на проблеме взаимосвязи научного и философского знания, что выделяет рефлексию как способ продуктивного социального познания. Показаны возможности и перспективы самореализации человека в процессе мыслительной деятельности, это и является условием становления личностной идентичности в обществе.

Ключевые слова: диалог, софия, мышление, рефлексия, социальность, наука, рациональность, культура.

УДК 11:159.955.4

Бондар О. В.,
аспірант кафедри теоретичної і практичної
філософії, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
olegbondarb581@gmail.com

ПРИНЦИП СУБ'ЄКТИВНОСТІ І ПРОБЛЕМА САМООБГРУНТУВАННЯ

Розглянуто проблему онтологічного статусу чистої суб'єктивності, а саме знання про знання. Демонструється, що предметне знання, коли його приймають за універсальну структуру будь-якого знання взагалі, призводить до апорій в спробі самообґрунтування. Досліджуючи основні положення емпіричної і трансцендентальної стратегій обґрунтування суб'єктивності, автор виявляє аргументативні хитрощі цих спроб, що пов'язані з неможливістю, з одного боку, обґрунтувати сутність знання самого по собі, а з іншого – сутність предмета знання. Висновок, до якого приходять автор, полягає в необхідності розглядати предмет знання як самовідрізнання самого знання.

Ключові слова: знання, предмет, самообґрунтування, суб'єктивність.

Що ми знаємо, знаючи щось? Знаючи щось, ми водночас знаємо те, **що (was)** ми знаємо, і те, що (**dass**) **ми знаємо**, тобто знання, будучи устосованим до певного предмета, zarazom устосоване і щодо самого себе, оскільки знаннявий стосунок, що імплікує форму предметного знання, очевидно, неможливий без устосування цього знання до суб'єкта самого стосунку (самосвідомості, Я), адже принцип предметного знання («Я знаю щось») безумовно передбачає наявність суб'єкта, як інстанції цього устосування, тобто того, хто володіє цим знанням («Я знаю, що це я знаю щось»). Подібне знання, звернене на самого себе, тобто знання про знання, Д. Генріх називає «суб'єктивністю як принципом»¹ [2, с. 41]. На перший погляд видається, що знання про знання є умовою, що уможливило знання про «щось» (предмет), тому, знаючи виключно про «щось», ми не знаємо **нічого**, позаяк для того, аби знати це «щось», необхідно **зарізом** мати знання і про «щось», і про саме знання, що імпліцитно входить до складу знання про предмет. Такий стан справ увиразнив Гегель: «Наше буденне знання є лише предметом, який воно знає, в той же час не знаючи саме себе, тобто самого знання. Ціле ж, наявне в знанні, це не лише предмет, але й Я, що знає, а також стосунок між мною і предметом – свідомість» [1, с. 79]. Звідси виникає закономірне питання: до якого роду знання належить самознання і чи можемо ми знати про знання на підставі знання про щось, іншими словами, чи є самознання певним «щось», що протистоїть знанню як особливий предмет? Удокладнюючи зміст цього питання, спробуємо сформулювати ще одну ключову в контексті цього дослідження проблему. Якщо будь-яке знання, що знає щось, водночас являє собою єдність знання предмета (стосування до певного «щось») і самознання (самостосування), то природно запитати, як можуть в рамках предметного знання бути об'єднані ці моменти? Чи є знання устосованим до самого себе постільки, поскільки воно устосоване до предмета, чи навпаки – воно є устосованим до предмета, оскільки устосоване до себе? Як бачимо, за такої постановки питання можливі принаймні дві альтернативні стратегії обґрунтування природи знання (чистої суб'єктивності), які

¹ Суб'єктивність, за Д. Генріхом, є знанням, «завдяки якому ми початково перебуваємо у певному відношенні до нас самих. Про таке знання можна говорити як про самосвідомість» [2, с. 41]. Таке визначення суб'єктивності є ключовим і в контексті даного дослідження.

можна умовно ідентифікувати як а) предметне (емпіричне) обґрунтування і б) трансцендентальне обґрунтування.

Розгляньмо спочатку першу альтернативу, а саме спробу емпіричного обґрунтування суб'єктивності. В найбільш комплексному вигляді ця стратегія представлена Е. Фольратом, який формулює її у наступний спосіб: «Будь-яке знання визначається тим, **що** воно знає. Дійсне знання – це знання дійсного» [12, s. 163]. Як бачимо, ця точка зору увиразнює, що а) предмет, що завжди перебуває поза межами самого знання, вже відпочатково є дійсним предметом, і б) знання, аби бути «дійсним знанням», має лише адекватно відображати цей зовнішній незалежний предмет. Таким чином, критерієм істинності будь-якого знання має бути його адекватне узгодження із предметом; а втім, у положенні а) увиразнюється, що дійсність є характеристикою предмета, а тому критерієм істинності усякого знання мав би бути предмет, а не його узгодження із знанням, оскільки таке узгодження є характеристикою самого знання, але аж ніяк не предмета. З такого ракурсу вбачається двозначність критерію істинності знання, що ґрунтується в двозначності самого поняття «дійсності»: дійсність одночасно виступає і як характеристика предмета, і як характеристика знання, тому а) знання може бути дійсним лише тоді, коли дійсним є його предмет, але б) визначити певний предмет як дійсний можна лише через знання. Таким чином, спроба емпіричного обґрунтування знання призводить до кола в обґрунтуванні. Г. Ріккерт упродовж його так: «Відповідь, що предмет пізнання мав би бути лише дійсним фактичним матеріалом, може бути достатньою з точки зору точних наук, проте не робить ніякого внеску у теорію пізнання. Це призводить до того, що мірою форми пізнання дійсності стає те, що пізнається як дійсне» [9, s. 145]. Відповідно, аби довести, що певний предмет є дійсним предметом, предмет вже до всякого обґрунтування мав би покладатися як дійсний.

Зрештою, ця позиція призводить до висновку, що має суто негативне значення, а саме – неможливості висувати знання про предмет виключно з самого предмета. Спробуємо унаочнити цей результат в інакший спосіб. Принцип предметного знання передбачає устосування знання до його предмета. Чи можна вважати, що характер буття цього предмета є посутньо незалежним від самого знання, а отже, знання і предмет є відпочатково різними сутностями? Якби знання не мало б власної визначеності, то устосування знання до предмета в предметному знанні не могло б утворити знаннєвого стосунку, адже знання у своєму устосуванні до предмета цілком би розчинилося у предметі, а отже, саме стало б предметом. Але, очевидно, що знання, окрім того, що воно є онтологічним стосунком самого себе до предмета, має утворювати ще й пізнавальний стосунок до предмета; але утворити подібний зв'язок знання може лише на підставі того, що, будучи устосованим до певного предмета, воно водночас знає цей предмет, тобто відрізняє цей предмет від власного знання про нього. Таке відрізнєння, вочевидь, можливе лише за тої умови, коли знання має власний зміст, незалежний від предмета цього знання, інакше кажучи, якщо воно відпочатково є самознанням. Але якщо будь-яке знання є знанням про предмет, то чим є самознання, позаяк знання, про яке знається у цьому знанні, саме, очевидно, предметом не є? Таким чином, емпіричне обґрунтування суб'єктивності водночас унеможливило самообґрунтування.

Іншу стратегію предметного обґрунтування суб'єктивності представляє Ж. П. Сартр у праці «Трансцендентність Еґо». Ключовий аргумент Сартра полягає в наступному: не існує самосвідомості як окремої сутності, натомість самосвідомість цілком співпадає із свідомістю об'єкта, і саме об'єкт є джерелом єдності свідомості: «Об'єкт є трансцендентним щодо свідомостей, що охоплюють його, і саме в ньому міститься принцип їхньої єдності» [6, с. 89]. Знаючи про щось, я імпліцитно присутній у цьому знанні, проте знання про себе у предметному знанні цілком співпадає із знанням предмета; водночас таке знання не здатне увиразнити саме себе в якості певного особливого предмета («коли я реалізую акт Cogito, моя свідомість, що рефлектує, ще зовсім не сприймає себе саму в якості об'єкта» [6, с. 92]). Цю свідомість, що в необ'єктивувальний спосіб стосується самої себе у предметному знанні, Сартр називає «непозиційною свідомістю» [6, с. 92]. Якщо ж подібна свідомість стає об'єктом додаткової рефлексії, вона перетворюється в позиційну свідомість самої себе, що спричинює виникнення Я (Je) – «центра непрозорості»¹. Відповідно, основна проблема, що пов'язана із з'ясуванням онтологічного статусу Я, формулюється Сартром так: «чи дійсно можна казати, що рефлексивним актом однаково і в той самий спосіб охоплюються як Я (Je), так і свідомість, що мислить?» [6, с. 94]. Втім, якщо рефлексивний акт є причиною виникнення позиційної свідомості (тобто свідомості, що стосується до себе як до певного об'єкта), то позиційною свідомістю у рефлексивному акті стає свідомість, яка сама по собі (до того, як стала об'єктом додаткової рефлексії) *позиційною не була*. Звідси Сартр висновує ключовий аргументативний крок: «та свідомість, що промовляє «Я мислю», не є точно тією ж свідомістю, що здійснює акт мислення» [6, с. 92], що призводить до парадоксального висновку: те, що свідомість мислить щодо самої себе, не є мисленням самої свідомості. У рефлексії щодо самої себе свідомість є трансцендентною собі.

Аби продемонструвати, що Я є продуктом рефлексії, Сартр наводить приклад з читанням книги: «доки я читав, існувала свідомість книги, героя роману, проте в цій свідомості зовсім не містилося Я (Je), ця свідомість була лише свідомістю об'єкта і zarazом непозиційною свідомістю самого себе» [6, с. 93], підкріплюючи власне міркування додатковим аргументом: неможливості згадати про позиційну свідомість («я читав») поза контекстом згадки про свідомість непозиційну («свідомість книги», «героя роману»). Проте яким чином можливо сформулювати положення «я читав»? Якщо усяка свідомість є свідомістю предмета і є настільки, наскільки є предмет, то свідомість себе самої неможлива не лише як позиційна свідомість, – вона є неможливою в принципі. Нарешті, якщо положення «Я читав» нетематично і непозиційно було присутнім у предметному акті читання книги, а отже, про нього нічого не можна було знати, то на підставі чого може ґрунтуватися впевненість, що а) цю книгу читав **Я**; б) що я читав саме **книгу**, а не щось

¹ Як роз'яснює це положення Д. Захаві, «коли Сартр говорить, що кожна позиційна свідомість об'єкта є водночас непозиційною свідомістю самої себе і наповняє на існуванні тісного зв'язку між феноменами досвіду і їхньою даністю від першої особи (first-personal givenness), то це посутньо підкреслює той факт, що дорефлексивну (pre-reflexive) самосвідомість не можна збагнути як інтенційний чи об'єктивований стан» [13, p. 22].

інше, іншими словами, як я можу відрізнити зміст книги від змісту того Я, що читає цю книгу¹? Окрім того, якщо джерело знання про предмет суцільно знаходиться в самому предметі, то яким чином можливі різні теоретичні описи одного й того ж предмета?

Таким чином, перший варіант цієї стратегії увиразнює положення, згідно якого свідомість предмета не може бути виснувана із самого предмета, в той час як другий (вчення Сартра) імплікує неможливість виснувати самосвідомість (Я) із предметної свідомості. Якщо у знанні про щось знання має водночас і бути тотожним цьому «щось» (інакше таке знання не буде істинним знанням), і відрізнятися від цього щось як свого предмета (інакше не може бути мови про знаннявий стосунок), то умова (1), завдяки якій знання має стосуватися до певного предмета, витворюючи уявлення (Vorstellung) чогось, має бути цілком ідентична умові (2), завдяки якій знання про щось водночас стосується суб'єкта цього знання, витворюючи уявлення про предмет як про *мій предмет*, тобто предмет, що є предметом виключно у самому знанні, позаяк мова йде про *одне й те саме знання*. Вочевидь, проте, що ці умови є не просто відмінними одна від одної, а навіть протилежними, позаяк умова (1) наголошує на тому, що зміст такого знання утворюється через предметну афекцію знання, в той час як згідно до умови (2) таке знання витворюється через обертання саме на себе, тобто через *самоафекцію*. Чи може бути в свою чергу упредметнена ця друга умова? Так, якщо мова йде про самознання виключно як про *умову* предметного знання (тобто знання себе у знанні певного предмета); ні, якщо мова ведеться про самознання як самосвідомість, тотожність, що зберігає свою ідентичність цілком незалежно від усякого предмета і навіть предметності взагалі². А втім, якщо самостосування Я (чистої самосвідомості) є визначеним, тобто Я уже є певним знанням, відрізненим від знання предмета, то чи не є те Я, до якого стосується Я як суб'єкт цього стосування у власному самостосовуванні, в свою чергу певним предметом, позаяк у іншому випадку (а саме, якщо між цими двома Я (стосувальним і стосовним) не має відмінності) незрозуміло, як в такому випадку між ними взагалі може виникнути стосунок³? Але якщо завдяки власному самостосовуванню, як було виявлено вище, знання не лише стосується предмета, але й відрізняється від нього, то це відрізнення, а саме відрізнення знання від предмета знання, повинне бути дією самого знання і не може бути віднесене на рахунок предмета, заразом не призводячи до кола в обґрунтуванні. І водночас ця самовідрізняльна дія знання має бути предметною дією, оскільки вона відрізняє від себе цілком конкретний зміст –

предметне знання, що цілком визначене предметом; здається, узгодити між собою ці два описи можливо лише за тієї умови, що сам предмет має бути не лише «чимось для знання», але й **самовідрізнанням самого знання**, що допомогло б пояснити той факт, що (а) знання може бути узгодженим не лише із *певним* предметом, але і з будь-яким предметом взагалі а (б) знання в цьому узгодженні не перетворюється цілковито у предмет, позаяк воно не лише відрізняється від себе, але й стосується себе. Отже, яким чином можливо увиразнити стосунок Я (чистої суб'єктивності, самостосунку) до його предметного устосування з огляду на викладені міркування? На перший погляд видається, що основна проблема полягає в тому, аби довести можливість існування знання, що зберігає свою самототожність в актах предметного знання, тим самим дозволяючи ідентифікувати це знання як *своє знання*. Засновник трансцендентальної філософії І. Кант формулює цю проблему наступним чином: «має бути можливим⁴, аби «я мислю» **супроводжувало** усі мої уявлення; в іншому випадку в мені уявлялося б щось таке, чого не можна було б мислити» [4, с. 191], адже «багатоманіття уявлень, що дані у певному спогляданні, не були б усі разом моїми уявленнями, якби вони усі разом не належали одній самосвідомості» [4, с. 192]. Емпірична свідомість, що цілком співпадає з усвідомлюваним об'єктом, не здатна витворити принцип пов'язання об'єктів в одній (einem) свідомості, позаяк така свідомість змінюється кожного разу, як змінюється її об'єкт, і імплікує парадокс, за якого «я мав би настільки ж багатоманітне Я, скільки в мені є усвідомлюваних мною уявлень» [4, с. 193]. Трансцендентальна аперцепція, що витворює поняття «я мислю», опиняється не лише принципом пов'язання уявлень, але й умовою їх конституювання: «лише завдяки тому, що я можу пов'язати багатоманіття даних уявлень в одній свідомості, міститься можливість того, аби я уявляв собі тотожність свідомості в самих уявленнях» [4, с. 193].

Аби унеможливити спробу емпіричного обґрунтування чистої самосвідомості, Кант наголошує на тому, що чиста аперцепція є умовою мислимості споглядань: «вище основоположення щодо можливості споглядань полягає в тому, що усе багатоманіття в них підкоряється умовам першопочатково-синтетичної єдності аперцепції» [4, с. 193], а оскільки споглядання без понять є «сліпими», то і умовою всякого пізнання взагалі⁵. А втім, звідси виникає логічне питання: що можна знати про «я мислю» і чи може воно взагалі стати об'єктом пізнання? Аби

¹ С. Шомейкер дещо парадоксально стверджує, що наявні в нас ментальні стани існують абсолютно незалежно від того, що ми про них знаємо з позиції першої особи [11, р. 224].

² Дж. Шир увиразнює цю відмінність через розрізнення «епістемічного самостосунку» («знання того, що я роблю у робленні того, що я роблю») («knowing what I am doing in doing what I am doing»)) та «феноменологічного самостосунку» («удосвідчення самого себе як того, що робить те, що він робить у робленні того, що він робить») («experiencing myself doing what I am doing in doing what I am doing») [10].

³ Навіть якщо розглядати Я, або чисте самознання, як різновид предметного стосунку, то очевидно, що Я не є зовнішнім предметом стосовно самого себе. Цей висновок, в свою чергу, може провокувати уявлення про Я як не про зовнішній, а про внутрішній предмет, що пізнається не у певному стосунку, а безпосередньо. Утім, ця позиція також обтяжена парадоксами, які виявив І. Іващенко [3, с. 8].

⁴ Це положення Канта спричинило жваву дискусію щодо онтологічного статусу суб'єктивності, сенс якої полягає в наступному: чи варто розуміти тезу «має бути можливим, аби «я мислю» супроводжувало...» таким чином, що «я мислю» має дійсно супроводжувати «усі мої уявлення»? Проти такого трактування Канта виступають, зокрема, Ж. П. Сартр («чи варто робити з цього такий висновок, що деяке Я (Je) фактично є наявним у всіх станах нашої свідомості і реально здійснює верховний синтез нашого досвіду? Здається, що такий висновок був би насильям над кантовою думкою» [6, с. 86], а також К. Крамер («у першій засаді свого вчення про науку – положенні, що «Я мислю» має бути у змозі супроводжувати всі мої уявлення, Кант не стверджував і не хотів стверджувати, що «Я мислю» супроводжує або навіть має супроводжувати всі мої уявлення» [5, с. 45]; навпаки, прихильником такого прочитання Канта є О. Хьоффе [7, с. 137–139].

⁵ Зокрема, Г. Маркузе вказує на те, що «першопочатково-синтетична єдність аперцепції є для Канта останньою умовою можливості людського пізнання взагалі» (die letzte Bedingung der Moeglichkeit von menschlicher Erkenntnis ueberhaupt) [8, с. 30].

удокладнити цю проблему, Кант формулює питання так: «яким чином Я, що мислить себе, відрізняється від Я, що себе споглядає, і тим не менш, співпадає з ним, будучи одним і тим самим суб'єктом? Яким чином, отже, я можу сказати, що Я як мислячий суб'єкт пізнаю себе як мислимий суб'єкт, оскільки Я, понад те, даний собі у спогляданні...?» [4, с. 211]. Задля цього «необхідне споглядання самого себе, в основі якого а пріорі лежить дана форма, тобто час, що має чуттєвий характер», і «моє існування завжди залишається лише чуттєво визначуванним» [4, с. 209], а це значить, що Я осягає самого себе лише так, як воно перед собою постає, а не так, як воно існує. А втім, якщо через споглядання може бути даним лише множинне, то навіть наявність можливості для Я споглядати себе не вирішує ключової проблеми мислимості Я – його єдності, оскільки в подібному разі теза Канта звучала б так: Я як мислячий, що є одним (eine), пізнаю себе як мислимий суб'єкт, оскільки понад те даний у спогляданні як множинний. Відповідно, згідно з термінологією самого Канта, цей умовивід був би паралогізмом, оскільки поняття Я в першому (мислячий / один) і в другому (даний у спогляданні / множинний) засновках вживається у різних значеннях, тому висновок є неможливим. Але звідси випливає надзвичайно важливе положення: мислити самознання лише як **умову** предметного знання недостатньо. Відповідно, предмет самої інтелігенції (матеріал чуттєвості) повинен бути утвореним самим знанням, а не бути даним йому, а тому Я має не лише **супроводжувати** власні уявлення, але й **вितворювати** їх.

Список використаних джерел

1. Гегель Г. В. Ф. Работы разных лет. В двух томах. Т.1 / Г. В. Ф. Гегель; Сост., общая ред. и вступит. статья А. В. Гулыги. – М.: «Мысль», 1970. – 668 с.
2. Генрих Д. Свідоме життя. Дослідження співвідношення суб'єктивності та метафізики / Генрих Дитер; [пер. з нім. та післямова Віталія Терлецького]. – К.: Курс, 2006. – 188 с. – (Серія наукових перекладів «ZETEΣIS»).
3. Івашенко І. Сингулярність і досвід. Міркування щодо Гегелевої теорії суб'єктивності / Іван Івашенко // Філософська думка. – 2011. – №5. – С.6–20.
4. Кант Иммануил. Критика чистого разума / СОЧИНЕНИЯ В ШЕСТИ ТОМАХ. [Под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана]. – М.: «Мысль», 1964. – Т.3. – 798 с.
5. Крамер К. Кантов «Я мыслю» та Фіхтеве «Я є» [пер. з нім. І. Івашенка] // Sententiae. – 2014. – №2 (XXXI). – С.25–51.
6. Сартр Ж. П. Трансцендентность Эго // Логос. – 2003. – №2 (37). – С.87–121.
7. Hoffe O. Kants Kritik der reinen Vernunft. Die Grundlegung der modernen Philosophie / Otfried Höffe // Verlag C.H.Beck oHG. – München, 2003. – 378 s.
8. Marcuse H. Hegels Ontologie und die Grundlegung einer Theorie der Geschichtlichkeit / Herbert Marcuse. – Frankfurt am Main: Klostermann, 1932. – 367 s.
9. Rickert H. Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie / Heinrich Rickert // Aufl. 6. – Tübingen, 1928. – 256 s.
10. Shear J. K. Experience and self-consciousness [Електронний ресурс] / Joseph K. Shear. – Режим доступу: http://www.philosophy.ox.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0007/28645/Phil_Studies_Final.pdf. – Назва з екрана.
11. Shoemaker S. The First-Person Perspective and Other Essays / Sydney Shoemaker. – Cambridge Studies of Philosophy, 1996. – 300 p.
12. Vollrath E. Die These der Metaphysik. Zur Gestalt der Metaphysik bei Aristoteles, Kant und Hegel / Ernst Vollrath. – Wuppertal-Ratingen: Alois Henn Verlag, 1969. – 272 s.
13. Zahavi D. Subjectivity and selfhood: Investigating the first-person / Dan Zahavi. – Cambridge, Mass: MIT Press, 2006. – 265 p.

References

1. Gegel G. V. F. Raboty raznyh let. V dvuh tomah. T.1 / G. V. F. Gegel; Sost., obschaya red. i vstup. statya A. V. Gulygi. – M.: Mysl, 1970. – 668 s.
2. Genrych D. Svidome zhyttya. Doslidzhennya spivvidnoshennya subiektyvnosti ta metafizyky / Genrych Diter; [per. z nim. ta pislyamova Vitaliya Terlets'kogo]. – K.: Kurs, 2006. – 188 s.
3. Ivashchenko I. Syngulyarnist i dosvid. Mirkuvannya shchodo Gegelevoyi teoriiy subiektyvnosti / Ivan Ivashchenko // Filosofska dumka. – 2011. – №5. – S.6–20.
4. Kant Immanuel. Kritika chistogo razuma / SOCHINENIYA V SHESTI TOMAH. [Pod obshch. red. V. F. Asmusa i ost.]. – M.: Mysl, 1964. – T.3. – 798 s.
5. Kramer K. Kantove «Ya myslu» ta Fichteve «Ya ye» [per. z nim. I. Ivashchenka] // Sententiae. – 2014. – №2 (XXXI). – S.25–51.
6. Sartr J. P. Transsendentnost Ego // Logos. – 2003. – №2 (37). – S.87–121.
7. Hoffe O. Kants Kritik der reinen Vernunft. Die Grundlegung der modernen Philosophie / Otfried Höffe // Verlag C.H.Beck oHG. – München, 2003. – 378 s.
8. Marcuse H. Hegels Ontologie und die Grundlegung einer Theorie der Geschichtlichkeit / Herbert Marcuse. – Frankfurt am Main: Klostermann, 1932. – 367 s.
9. Rickert H. Der Gegenstand der Erkenntnis. Einführung in die Transzendentalphilosophie / Heinrich Rickert // Aufl. 6. – Tübingen, 1928. – 256 s.
10. Shear J. K. Experience and self-consciousness [Elektronnyj resurs] / Joseph K. Shear. – Rezhym dostupu: http://www.philosophy.ox.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0007/28645/Phil_Studies_Final.pdf. – Nazva z ekrana.
11. Shoemaker S. The First-Person Perspective and Other Essays / Sydney Shoemaker. – Cambridge Studies of Philosophy, 1996. – 300 p.
12. Vollrath E. Die These der Metaphysik. Zur Gestalt der Metaphysik bei Aristoteles, Kant und Hegel / Ernst Vollrath. – Wuppertal-Ratingen: Alois Henn Verlag, 1969. – 272 s.
13. Zahavi D. Subjectivity and selfhood: Investigating the first-person / Dan Zahavi. – Cambridge, Mass: MIT Press, 2006. – 265 p.

Bondar O. V., graduate student, department of theoretical and practical philosophy, Kyiv national University named after Taras Shevchenko (Ukraine, Kyiv), olegbondarb581@gmail.com

Principle of subjectivity and the problem of self-justification

The article deals with the problem of ontological status of pure subjectivity (knowledge about knowledge). An author demonstrates that objective knowledge when it is taken as universal structure of any knowledge at all, leading to paradoxes in an attempt of self-justification. Exploring the main provisions of transcendental and empirical strategies of justifications of pure subjectivity, an author reveals argumentative fallacies of these attempts associated with the inability, on the one hand, to prove the essence of knowledge itself, and the other – the essence of the subject knowledge. An author comes to the conclusion that we need to consider an object of knowledge as selfdistinction of knowledge itself.

Keywords: knowledge, object, self-justification, subjectivity.

Бондарь О. В., аспирант кафедры теоретической и практической философии, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), olegbondarb581@gmail.com

Принцип субъективности и проблема самообоснования

Рассмотрено проблему онтологического статуса чистой субъективности, а именно знания о знании. Демонстрируется, что предметное знание, если его принимают за универсальную структуру всякого знания вообще, приводит к возникновению апорий в попытках самообоснования. Исследуя основные положения эмпирической и трансцендентальной стратегий обоснования субъективности, автор выявляет аргументативные недостатки этих попыток, которые заключаются, с одной стороны, в невозможности обосновать сущность знания самого по себе, а с другой – сущность предмета знания. Автор приходит к умозаключению, согласно которому предмет знания должен рассматриваться как самоотличение самого знания.

Ключевые слова: знание, предмет, самообоснование, субъективность.
